

nuşan bireylerin düşüncesinde var olduğu halde, şüphe götürmez bir toplumsal gerçek olmaktan geri kalmaz; dil bir toplumsal tasarımlar bütünü üzerine kurulmuştur; çünkü, bireylerin her birine kendini zorla kabul ettirir, bireyden önce vardır ve bireyden sonra yaşayacaktır. Durkheim, toplumsal tasarımlar kategorisine gittikçe bir öncelik ve ayrıcalık verdiği halde, bu kategorideki değişmelerin nedenselliğinin toplumsal morfolojide aranması gerektiğini savunuyordu. Zaten, toplumsal gerçeği derinliğine inceleyebilmek için, o, sosyolojiyi üç özel dala ayırıyordu: Toplumsal morfoloji (coğrafya, demografi, nüfus yoğunluğu); toplumsal fizyoloji (toplumsal tasarımlar ve bunlar içinde kültürel, teknik, ekonomik ve politik çalışma, yaşama tarzları); toplumsal psikoloji (dar ve küçük gruplar). Ve bu özel dallar Durkheim'e göre çözülmecesine birbirlerine bağlanmışlar ve birbirleriyle içindedirler. Ayrıca, hukuk, ekonomi, dilbilim ve tarih gibi bütün özel toplumsal bilimlerin sosyolojinin onlara uygun düşen dallarında erimelerini Durkheim'e söyleten, onun bilim alanı ve yöntem arasındaki ayırdetmelere karşı gelmesiydi. Yani ona göre, sosyolojide ve bütün toplumsal bilimlerde aynı yöntem uygulanmalıydı.

Görülüyor ki, Durkheim, sosyolojiyi amacı nedensel açıklama olan bir doğa bilimi olarak düşünmüştür. O, özellikle nedensel bir belirleyicilik tasarlar; onun yöntemi, nedensel yasalarla açıklamadır. Bununla beraber görevsel çözülemeye yer vermezlik etmez.

Soru 35 : Durkheim sosyolojisi ne yönde ve ne biçimde bir gelişme gösterdi?

Sosyolojisini bir toplumsal olgu kuramı üzerine kurmaya çalışan, toplumsal olguların şeyler gibi incelenmesini öngören, toplumsal olgunun özelliğini bireyler üzerine dışarıdan baskı yapmasında gören ve sosyolojinin amacının nedensel açıklama yapmak olduğunu söyleyen Durkheim, yaşadığı zamanda ve öldükten sonra hem kendi yurdu Fransa'da hem başka yabancı ülkelerde oldukça etkisini sürdürmüştür. Her şeyden önce, Fransa'da, birçok sosyolog ve araştırmacıya araştırma yolunu açmıştır. Fakat, bunlardan bazıları, Durkheim'in düşüncesinden hareket ettikleri halde Durkheim'i izlemekte farklılıklar göstermişlerdir. Buna örnek olarak, Marcel Mauss (1872-1950), Maurice Halbwachs (1877-1945) verilebilir.

Durkheim'in tinselciliğine ve evrimciliğine karşı çıkan Mauss, görevsel açıklamaya daha çok önem verir ve karşılaştırmacı yöntem içinde benzerliklerin açıklanması kadar değişikliklerin de açıklanmasını gerekli görür. «Sosyolojinin ilkesi ve amacı, bütün grubu

ve onun bütün davranışını görmektir.» diyen Mauss'a göre sosyoloji «tüm toplumsal olaylar»ı inceler ve bunun için «genel görünüş» yöntemini uygulamalıdır. Çünkü, toplumsal olaylar aynı zamanda ekonomik, hukuksal, dinsel, estetik, morfolojiktir vb.

Durkheim ve Durkheimcılar genel olarak, araştırmalarında toplumsal sınıflar sorununu konu etmiyorlardı; daha doğrusu konu etmekten kaçıyorlardı. Bunlar arasında yalnız Halbwachs, toplumsal sınıf konusuna değindi. Ve köylü sınıfı bilinci, özellikle işçi sınıfı bilinci üzerinde durdu. Halbwachs, sınıf bilincinin sınıf üyelerinin üretimdeki rolüne bağlı olduğunu görüyor ve söylüyordu; dolayısıyla yabancılaşmayı da incelemiştir. Kuram bakımından büyük bir başarı, büyük bir ilerleme sayılan bu anlayışını, Halbwachs, Durkheim gibi (bir Durkheimci olarak) dış belirtilerle yetindiği için, toplumsal sınıflar sorununu temelden kavrayacak biçimde kullanamadı. Şöyle ki, İşçi Sınıfları ve Yaşantı Düzeyleri adlı kitabında, toplumsal sınıfları tüketim bakımından inceliyordu. Tüketim konusu çok önemlidir; fakat, toplumsal sınıflar sorununu anlamak için yetersizdi. Yalnız tüketim bir toplumu oluşturan değişik toplumsal sınıfların bütün özelliklerini ortaya koyamazdı. Bugün, biliyoruz ki. «bir küçük kent işçilerinin tüketimiyle bir büyük sanayi merkezi işçilerinin tüketimi arasındaki farklar, aynı bir kentin işçileriyle küçük memurları arasındaki farklardan daha büyük olabilir.»

Soru 36 : Pareto'nun sosyolojisi başarısız bir uzlaştırma çabası ya da anlamsız bir karmaşa değil midir? Pareto sosyolojiye nasıl geldi?

Toplum ve insan konularını açıklamak için «mantık» ve deneysel dayanan bir yaklaşım kurulması gerektiğini ileri süren Vilfredo Pareto (1848-1923)'nin düşüncesine göre ebedî bir insan vardır, toplumsal yapılar değişmezler ve belirleyicilik (determinizm) sosyolojinin amacı ya da aradığı şey değildir.

Pareto'nun sosyolojisi şu kavramlarda özetlenebilir: Mantıklı davranış, mantıksız davranış ve tortu, türem kavramları. Pareto'ya göre amaçlarına mantıklı olarak bağlanmış işlemler mantıklı davranışlardır; özne olarak ya da nesnel olarak mantıklı bir bağ göstermeyen davranışlar mantıksız davranışlardır. Pareto'nun düşüncesinde, insan, hem usuz hem usa vuran bir varlıktır; nadiren mantıklı tarzda davranıyorsa, benzerlerini böyle davrandığına inandırmak istediğindedir. Pareto, toplumda yaşayan insanın bazı ihtiyaçlarını ya da duygusal (psikolojik) değişimlerini - içgüdüler ve eğilimler - tortular (residus) olarak adlandırır. Ve ona göre, tortular

toplumsal davranışları yönetirler ve tarihin gerçek hareketlendirici sidirler. Tortular, açık bir biçimde ya da doğrudan doğruya değil, fakat kavramlarla, öğretilerle, kuramlarla çevrilmiş, kaplanmış olarak kendilerini gösterirler ki, siyasal, toplumsal, kültürel v.b. düzenlerde bu kavramları bu öğretileri, bu kuramları Pareto, türemler (derivations) olarak adlandırır. Başka bir deyişle, içgüdüler, mantıksız ve ussuz duygular olan tortular, keyfi türemler altında saklanan ebedî ve değişmez varlığı meydana getirirler. Türemler ideolojik bir üst-yapı meydana getirmektedir, denilebilir; fakat, bu üstyapı simgesel bir niteliktedir; çünkü, değişen ve ikinci bir kavramsal kuruluş altında, başta gelen ve değişmeyen duygusal anlamlar taşır. Yine Pareto'ya göre, türemler çok çabuk dönüşürler; tortular bir dereceye kadar hiç değişmezler; fakat türlü kalıplarda görünebilirler. Örneğin, «cinsel tortu, cinsel içgüdünün tersine olarak sadece cinsel ilişki biçiminde görünmez, cinsel perhizcilik (ascetisme) gibi biçimlere de bürünebilir.»

Marksist öğretilerin en kararlı ve en aşırı karşıtlarından biri olan Pareto'nun, ideolojik üretim bakımından, Marksizmden esinlenerek tortu ve türem olarak bir ayırtırmayı kendi sosyolojisine alması oldukça ilginç ve şaşırtıcıdır. Fakat, her şeyden önce Pareto sosyolojisinin bilinçli ya da bilinçsiz olarak bir uzlaştırma çabası içinde bocaladığını söyleyebiliriz. Tortular ve türemler kuramı Marx'ın, Nietzsche'nin Freud'ün eserlerinin içinde bulunduğu bir fikirler hareketi zamanında kendini göstermiştir. Pareto'nun kuramına göre» insanların eylemlerinin ve düşüncelerinin değişimleri ve anlamı insanların kendilerinin söyledikleri gibi değildir.

Pareto'nun kuramı Nietzsche ve Freud'ün başlattıkları derinlikler psikolojisine de yaklaşır. Marx'la başlayan ideolojiler sosyolojisine de yaklaşır. Fakat, Pareto'nun yöntemi psikolojik değildir; çünkü, tortuların ancak ifadesi olan duyguları ya da düşünceleri bilmezlikten gelir, bilinçaltı ile ilgilenmez. Onun yöntemi, iç yaşantının derinlikleriyle dış yaşantının hemen anlaşılabilir eylemleri ya da sözleri arasındaki bir düzeye uygulanmak ister. Pareto'nun yöntemi tarihsel de değildir. Türemlerin tarihsel özellikleriyle pek az ilgilenir. Onun sosyolojisinde toplumsal sınıflarla ideolojiler (türemler) arasındaki ilişkiler hemen hemen hiç belirtilmez.

Pareto'ya göre, bilimsel gerçekle toplumsal yarar arasında bir çeşit iç çelişme vardır. Toplum hakkındaki gerçek bilgi ya da bilimsel bilgi daha çok toplumun parçalanmasını ya da toplumdaki birliğin bozulmasını sağlar diyen Pareto'ya göre, gerçek, mutlaka yararlı değildir. Yararlı, hayal ürünüdür ya da düşten öteye gitmez herkes kişisel tercihine göre gerçeği seçmekte özgürdür.

Toplumları değişmez bir toplumsal yapı içinde görmek ve sun-

mak isteyen Pareto'ya göre, toplum, zaten bir «dengeler sistemi» dir; o, her toplumun değişik güçler arasında bir dengeler sistemi olduğunu söyler. Bu güçler, tortulardır, türemelerdir, ekonomik nedenlerdir, «eşitsizliğin» kaynağı olan bireysel ayrılıklardır ve seçkin kişilerdir.

Pareto'nun «seçkinlerin dolaşımı» olarak adlandırdığı güç ya da öge, daha yetenekli bireylerin aşağı katlardan (aşağı sınıflar) yüksek katlara (yüksek sınıflar) doğru sürekli olarak akışı olgusunu göstermektedir. Yönetilen yığınlarla yöneten seçkinlerin ayırtdilmesi gibi Makyavelci bir ayırdetmenin yeni yaratıcısı olan Pareto, kendi siyasal ve kişisel tercihlerini gerçekleştirmiş gibi sunmaktan geri kalmamıştır. Onun «özgürlük» anlayışı da bunu gerektirirdi herhalde!

İtalyan sosyologu Pareto sosyoloji ile ilgili düşünce ve önermelerinin çoğunu Genel Sosyoloji El Kitabı adlı kitabında yazmıştır.

Yukarıda adı geçen sosyoloji kitabından önce yayınladığı Ekonomi Politik Dersleri ve Ekonomi Politik El Kitabı adlı ekonomik eserlerinde Pareto'nun «toplumsal evrimin genel ilkeleri» gibi sosyolojik düşünceleri önerdiği görülür. Ve Pareto karşılıklı bağımlılık denge kavramlarını toplumsal olaylara uygular görünür. Fakat, onun her iki ekonomi kitabında da yer alan sosyolojik düşünceler ya da sosyoloji öğeleri «kendisinin ekonomik düşüncesine yabancı kalmaktadır», ters düşmektedir. «Pareto'nun sosyolojik düşünceleri ekonomik çözümlemesi ile bütünleşmemektedir.» O, sosyolojideki ve ekonomideki düşünce ve yaklaşımlarını değişik yönlerde geliştirmiştir. Böylece, Pareto'nun ekonomik düşüncesi ve sosyolojik düşüncesi aynı zamanlı - zamandaş olmaktan daha çok art arda gelen düşüncelerdir.

Pareto ekonomist olarak sosyolojiye başvurmuştur. Bu girişimde o, ilk ekonomist de değildir herhalde. Sosyolojiye başvurmasını kendisi şu sözlerle belirtir: «Ekonomi politik araştırmalarının bir yerinde kendimi çıkmazda buldum. Deneysel gerçeği görüyordum. Fakat ona ulaşamıyordum.» Bu yüzden ya da bu güçsüzlük duygusundan dolayı Pareto'da «ekonomi politik incelemelerine zorunlu bir tamamlayıcı getirme isteği» görülmektedir. Aslında, bu çok geç yapılmış açıklama ya da itiraf «Pareto sosyolojisinin oluşumunun iyimser her yorumundan» vazgeçmeyi gerektirmektedir artık. Onun düşüncesinin evrimi ilerleyici bir gelişme biçiminde olmamıştır. Onun sosyolojisi yeni yaklaşımların bir sentezi değil, bir ekonomist başarısızlığının ve hayal kırıklığının sonucudur. Çalışmalarına ekonomi ile başlayan ve onları sosyoloji ile bitiren Pareto'nun eserlerinde «ne düzenli bir gelişme ne de uyumlu bir büyüme vardır; tersine, kesin bir kopukluk-ara kesikliği ekonomiyi sosyolojiden ayırır.»

Ancak kısımsal ve kuramsal bir bilgi veren salt ekonomiyi aşmak isteğiyle genel bir bilgi ve somut bir bilgi olarak Pareto'nun oluşturmak istediği sosyoloji de kısımsal ve kuramsal kalmaktadır; çünkü, onun sosyolojisinin yegâne konusu mantıksız davranışlardır ya da mantıksız davranışlarla sınırlandırılmıştır; daha doğrusu «bütün ekonomik çıkarları budamış olan Pareto sosyolojisi, salt ekonomide olduğu gibi insan eylem ve ilişkilerinin lüm alanını kapsamamaktadır.» Pareto'ya göre «bireyler ve topluluklar içgüdü ve usla (usa vurmakla) yararlı maddesel şeyleri, ya da yalnız hoş şeyleri elde ederler ve ayrıca saygı ve şeref ararlar.» Ve yine Pareto'ya göre «bu eğilimlerin bütününe çıkarlar adı verilebilir.» Görülüyor ki, çıkarın bu tanımı belirsiz bir kavramdır ve içgüdüsel, usa dayanan gerekçelere bağlanmıştır. «Us üzerine kurulan çıkar usa dayanan bir girişim içerir; oysa çıkar bir eğilim olarak düşünüldüğü zaman bir tortu olur, ve dolayısıyla mantıksız girişim olarak sonuçlanır. Bu ayırdetme ekonomideki çıkar kavramının sosyolojideki çıkar kavramıyla özdeş olmadığını göstermektedir.» Görülüyor ki, Pareto ekonomisinde çıkar kavramı bir usa dayanan davranış tarzına bağlı bir usa dayanan tasarımıdır; tersine Pareto sosyolojisinde çıkar kavramı «tortu kavramında erimektedir.»

Pareto ekonomisinin yalnız mantıklı davranışlarla ilgilenmesi ve Pareto sosyolojisinin yalnız mantıksız davranışları incelemesi yani ekonominin ve sosyolojinin birbirinden ayrı gerçekler üzerine eğilmesi bu iki bilimin birbiriyle bütünleşmesini kesinlikle engellemiştir.

Soru 37 : «Toplumsal davranış» sosyologu Max Weber'in öncüleri hangi Alman düşünürleridir?

Karl Marx mı, Max Weber mi? sorusu altında karşılaştırmalı incelemeler şimdiye kadar zaman zaman yapılmıştı. Sayıları çok az da olsa, bugün, bazı sosyologların bu konudaki incelemelere devam ettikleri görülmektedir.

Marx ve Weber, her ikisi de kapitalist ekonomik rejimin geliştiği Batı'nın düşünürleridir. Marx'ın sosyolojik düşüncesini daha doğrusu tarihsel maddeciliği daha önceki sayfalarda açıklamaya çalıştık. Protestanlıkla kapitalizm arasındaki ilişkileri «değerlerin ve inançların insanların ekonomik davranışlarını etkilemesi» açısından inceleyen, daha kısacası ekonomiyi dinsel olgularla açıklayan Max Weber (1864-1920)'in, bu girişimini nasıl başlattığını anlayabilmek için, onun düşüncesini hazırlayan öncülerin anlayışlarını, ve tarih, toplum, kültür, insan konularıyla ilgili önermelerini bilmek yararlı olacaktır. Bu Alman düşünürleri Dilthey ve Rickert'tir.